

Tadeusz Śliwa, *Pelczar Józef Sebastian (1842–1924)* [w:] *Przemyski słownik biograficzny*, t. 2, pod red. Lucjana Faca, Tomasza Pudłockiego, Anny Siciak, Przemysł 2011 s. 92-103

**Pelczar Józef Sebastian** (pseud. J. S. Korczyński). 17 I 1842 r. Korczyzna k. Krosna nad Wisłokiem – 28 III 1924 r. Przemysł. Prorektor i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, biskup przemyski, założyciel Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego, beatyfikowany 2 VI 1991, kanonizowany 18 V 2003 r.

Jego rodzicami byli: Wojciech i Marianna z domu Mięśowicz – zamożni miejscowi rolnicy, którzy dochowali się czworga dzieci. Trzeci z nich Józef Sebastian w 1847 r., a więc w szóstym roku życia rozpoczął naukę w miejscowej szkole parafialnej. Ujawniły się wówczas jego zdolności, toteż i ks. katecheta i nauczyciel sugerowali rodzicom dalsze kształcenie syna. Ich rady, jak i zapewne ambicje rodziny, obok ich zamożności sprawiły, że od 1850 r. uczęszczał do szkoły ludowej w Rzeszowie, co stwarzało możliwości kontynuowania nauki w gimnazjum. Rozpoczął ją w 1852 r., ale przed uzyskaniem matury przeniósł się do Seminarium Duchownego w Przemysłu. Równocześnie w latach 1858/59–1859/60 uczęszczał do miejscowego gimnazjum, w którym w lipcu 1860 r. zdał z wyróżnieniem egzamin dojrzałości.

W tym samym roku rozpoczął w seminarium studia teologiczne, a po ich ukończeniu, 17 VII 1864 r. otrzymał święcenia kapłańskie z rąk ówczesnego biskupa ordynariusza Antoniego Józefa Monasterskiego (1863–1869). Od sierpnia t. r. czternaście następnych miesięcy spędził w Samborze, jako wi-

kary. Okres od 19 XII 1865 r. do 17 IV 1868 r. przeżył w Rzymie – gdzie uzyskał stypendium naukowe, co umożliwiło mu pogłębienie studiów. Mieszkał w nowo utworzonym Kolegium Polskim prowadzonym przez księży zmartwychwstańców, którzy wywarli wpływ na jego życie wewnętrzne. System studiów obowiązujący wówczas w uczelniach papieskich, w których kładziono główny nacisk na pamięciową znajomość przedmiotów ułatwił ks. Pelczarowi uzyskanie doktoratu z teologii (10 XII 1866 r.) i prawa kanonicznego (1 IV 1868 r.), ale bez opanowania metody pracy naukowej.

Przed odjazdem z Rzymu został przyjęty przez Piusa IX. Z papieżem zetknął się osobiście pierwszy raz już w 1866 r., a potem wielokrotnie brał udział w nabożeństwach odprawianych przez niego, toteż darzył go ogromnym szacunkiem. Złożył też wizytę pożegnalną sekretarzowi stanu kardynałowi Jakubowi Antonelli. Po naukowych osiągnięciach rzymskich, wracając do diecezji mógł się spodziewać powierzenia mu wykładów w Seminarium Duchownym, ale ponieważ nie było w nim wolnego etatu, na obsadzenie którego miały wpływ i władze państwowe, więc poprosił o posadę wikarego, a z proponowanych mu wybrał Wojutycze k. Sambora. Funkcje z tym związane objął w połowie lipca 1868 r. Mając tam sporo wolnego czasu poświęcił go na zbieranie materiałów do pierwszego swego opublikowanego dzieła *Życie duchowe czyli doskonałość chrześcijańska* t. 1–2 (Przemyśl 1873, wyd. 8, t. 1–3, Przemyśl 1923). Już w styczniu 1869 r. został ponownie przeniesiony do Sambora. W czasie dziewięciomiesięcznej duszpasterskiej działalności pozostał po nim trwały ślad o charakterze charytatywnym w postaci założenia To-

warzystwa Pań św. Wincentego à Paulo. W październiku tego roku objął obowiązki prefekta w Seminarium Duchownym w Przemyślu, a w następnym powierzono mu jako suplentowi wykłady z teologii pastoralnej w miejscowym Instytucie Teologicznym, w którym od 21 II 1871 r. został zwyczajnym profesorem tego przedmiotu. Ponadto w latach 1873–1877 jako zastępca profesora wykładał prawo kanoniczne. Był też od 1874 r. referentem w konsystorzu. Wiosną 1872 r. odbył trzymiesięczną podróż do Ziemi Świętej, czego literackim rezultatem było dzieło *Ziemia Św. i Islam*, Cz. 1–2, Lwów 1875. W 1875 r. podjął nieudane starania o probostwo w Krasiczynie. Materialne i zdrowotne warunki w Seminarium Duchownym skłoniły go do podjęcia starań o katedrę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Dzięki poparciu wpływowych osób 19 III 1877 r. otrzymał nominację na profesora zwyczajnego historii Kościoła na Wydziale Teologicznym UJ z obowiązkiem wykładania również prawa kanonicznego.

W toku starań o katedrę na Uniwersytecie Jagiellońskim ks. Pelczar prócz podania i zalecającej go opinii biskupa przemyskiego Macieja Hirschlera przedłożył również dotychczasowe publikacje, których recenzentem mianowano ks. prof. Jana Drożdżewicza (ocenił je pozytywnie). W dniu 23 VI 1877 r. Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego wystosował pytanie do Wydziału Teologicznego we Lwowie czy możliwe jest zatrudnienie na uniwersytecie w państwie austriackim profesora legitymującego się zagranicznym doktoratem. W odpowiedzi na to 8 I 1878 r. Wydział Teologiczny we Lwowie przyznał, że powinno się w zasadzie uczynić zadość rozporządzeniu rządowemu z 6 VI 1850 r.,

ale jeśli nominacji na profesora dokonuje cesarz, lub ktoś mający takie uprawnienie, to taka nominacja jest równoznaczna z nostryfikacją dyplomu. Ponieważ w cesarskim dekrete nominacyjnym na profesora nie wysunięto żadnego warunku odnośnie do nostryfikacji, więc jest to z nią równoznaczne i dalsze ewentualne starania o to, lwowski Wydział Teologiczny uważał za zbyteczne, a nawet ubliżające cesarzowi.

Przystępując do podjęcia wykładów uniwersyteckich, ks. Pelczar przedstawił 13 IV 1877 r. Ministerstwu Kultu i Oświaty ich program. W semestrze letnim 1877 r. będzie więc w wykładach z historii Kościoła od VI w.. zgodnie z wymogami nauki i dotychczasowym stanem wiedzy w ciągu 9 godzin tygodniowo przedstawiał jego dzieje w języku łacińskim. Podstawą jego wykładów będzie podręcznik historii Kościoła używany i na Wydziale Teologicznym w Wiedniu, Claro Vascottiego *Institutiones Historiae Ecclesiasticae*. Natomiast w wykładach z prawa kanonicznego (5 g. tygodniowo) będzie się opierał na popularnym podręczniku Simona Aichnera *Compendium Juris Ecclesiastici*, Brixen 1862. W drugim semestrze 1879 r. tymczasowo wykładał Pismo św. Nowego Testamentu, a w r. 1882/83 przeszedł na katedrę teologii pastoralnej. W latach 1879 i 1880 podjął próby objęcia także placówek duszpasterskich częściowo zapewne dla zapewnienia sobie stałego mieszkania, a także ze względu na możliwości – jak sam pisał – łatwego dostępu do ambony, ale obie próby okazały się nieudane. Wkrótce jednak otrzymał nie tylko moralną satysfakcję w postaci kanonii katedralnej w kapitule krakowskiej, na którą instalował się 20 XII 1880 r. Na płaszczyźnie prawa ka-

nonicznego przestał wówczas należeć do diecezji przemyskiej. Wykłady, kazania i aktywność, którą rozwinął na uniwersytecie zyskały mu uznanie na uczelni i w społeczeństwie krakowskim, dla którego jego kazania, obok kazań ks. Władysława Chotkowskiego stanowiły wydarzenia. W 1880/1881 r. pełnił funkcję prorektora, w r. 1882/1883 był rektorem UJ. Uzyskał wtedy dla uczelni place pod budowę klinik i zaczął budowę Collegium Novum. Potem dwukrotnie był dziekanem Wydziału Teologicznego i jeden raz jego prodziekanem. W dużym stopniu dzięki jego zabiegom dokonano reorganizacji Wydziału Teologicznego, co wyraziło się w powiększeniu – o dwie – liczby katedr, podwyższeniu pensji profesorskich oraz przywróceniu mu prawa nadawania stopni doktorskich, przy czym przypadł mu w udziale jako pierwszemu zaszczyt nadania go (7 XI) ks. Antoniemu Trznadłowi z diecezji przemyskiej.

Ponieważ kapituła krakowska nie miała zamiaru uznać ks. Pelczara jak i ks. prof. Stanisława Spisa prezentowanych przez uniwersytet za pełnoprawnych kanoników, obaj najpierw wobec niej upomnieli się o nie, a gdy im odmówiono, sprawę przedstawili Stolicy Apostolskiej. Ta wyrokiem z 1 XII 1883 r. przyznała im rację, co oznaczało dla nich nabycie uprawnień do mieszkania kapitulnego, udziału w sesjach i dochodach kapitały, odprawiania po kolei nabożeństw i głoszenia kazań w katedrze wawelskiej, na czym ks. Pelczarowi zapewne najbardziej zależało. „Zapłacił” jednak za to zwycięstwo utratą życzliwości u biskupa krakowskiego Albina Dunajewskiego i niechęcią grupy krakowskich księży. Natomiast korzystnym elementem tego sporu i wy-

roku rzymskiego było zrównanie ich we wszystkich prawach z pozostałymi członkami kapituły.

Ks. Pelczar obok działalności dydaktycznej i kaznodziejskiej poświęcał się i pisarskiej. Podejmował przy tym tematy bardzo różnorodne, próbując np. w artykułach naświetlić katolickie stanowisko wobec aktualnych problemów światopoglądowych czy społecznych. Do 1900 r. jego bibliografia podmiotowa obejmowała 100 pozycji, spośród których za najważniejsze uchodziło *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i w Królestwie polskim*, t. 1–3, wyd. 4, Kraków 1898, a także prace z zakresu asceptyki w ogóle i kapłańskiej w szczególności. Cenne i pożyteczne były również jego kazania. Chętnie czytano jego pracę na temat Piusa IX i jego stosunku do Polski. Historii zresztą, która była jego ulubionym przedmiotem w szkole, poświęcił szereg jeszcze innych prac.

Ks. Pelczar obok wymienionych rodzajów działalności angażował się na niwie społecznej. Spośród ważniejszych dokonań należy wymienić kierowanie przez niego – do chwili powstania Towarzystwa Szkoły Ludowej (TSL) w 1891 r. – Towarzystwem Oświaty Ludowej, któremu starał się nadać charakter katolicko-narodowy. Współdziałał przy założeniu katolickiego czasopisma „Prawda” oraz Towarzystwa św. Łukasza skupiającego artystów plastyków. Najważniejszym jednak jego osiągnięciem z czasów pobytu w Krakowie w tej dziedzinie było zorganizowanie żeńskiego zgromadzenia zakonnego Służebnic Najświętszego Serca Pana Jezusa (sercanki). Głównym celem nowej rodziny zakonnej zatwierdzonej przez biskupa krakowskiego w 1894 r., a przez papieża

w 1923 r. było sprawowanie opieki duchowej i materialnej nad służącymi i pielęgnowanie chorych w ich mieszkaniach. Zapewnieniu dla zgromadzenia warunków działalności i rozwoju poświęcił ks. Pelczar wiele energii i środków materialnych.

Całokształt jego działalności w Krakowie uczynił z niego osobistość popularną, a ponieważ miał kilka cech ujmujących ludzi i skłaniających do szacunku, opinia publiczna widziała w nim kandydata na biskupa, o czym mu zresztą mówiono i przeciw czemu nie wzdrygał się. Po trzech nieudanych usiłowaniach przyjaciół wysunięcia go na biskupstwo, gdy przemyski biskup Łukasz Solecki w początkach października 1898 r. zapytał go, czy zgodziłby się zostać przemyskim biskupem pomocniczym, ks. Pelczar wyraził zgodę. Wobec czego biskup ordynariusz przedstawił go jako swego kandydata na to stanowisko. Zanim załatwiono związane z tym formalności, mianowano go dziekanem kapituły przemyskiej, a 27 II 1899 r. za zgodą rządu, papież prekonizował go jako tytularnego biskupa Miletopolis i sufragana przemyskiego. Podczas pożegnalnej uroczystości zorganizowanej przez uniwersytet jego rektor, Stanisław hr. Tarnowski podkreślał pobożność nominata, działalność naukową w dziedzinie teologii i historii Kościoła, jak również wybitne zasługi na niwie społecznej i religijnej, oraz powołanie do życia, bądź ożywienie rozwoju szeregu pożytecznych instytucji, a wreszcie „wielki rozum, umiarkowanie i takt w postępowaniu”.

Poświęcenie na biskupa otrzymał 19 III 1899 r., ale już w następnym roku, po śmierci bp. Soleckiego, dzięki poparciu krakowskiego biskupa Jana Puzyny i namiestnika Galicji Leona Pinińskiego, 17 XII 1900

r. został mianowany ordynariuszem diecezji przemyskiej. Akt uroczystego objęcia rządów (ingres) nastąpił 13 I 1901 r. Rejestr jego dokonań z okresu ponad 20-letnich rządów jest długi. Przede wszystkim ożywił działalność duszpasterską. Dla tych celów zreorganizował sieć dekanatów i parafii, popierał zakładanie nowych placówek duszpasterskich, przeprowadził remont katedry, uratował istnienie zrujnowanego pojezuickiego kościoła w Przemyślu. Podjął skuteczne starania o zwiększenie liczby duchowieństwa w diecezji i alumnów Seminarium Duchownego z 85 do 120 osób. W 1902 r. rozpoczęło działać tzw. Małe Seminarium Duchowne, które walczyło o to. Celem podniesienia poziomu kształcenia polecono w wykładach z filozofii uwzględnić jej historię, tak filozofię jak i teologię fundamentalną wykładano w języku polskim i co ważniejsze, wprowadzono seminaria naukowe z kilku przedmiotów, jak filozofii, teologii fundamentalnej, moralnej, oraz seminarium historyczne homiletyczne. W 1906 r. do programu studiów wprowadzono socjologię, w roku następnym nauczanie języków wschodnich, w 1915 r. historię sztuki kościelnej. Już w 1901 r. rozpoczął wydawanie urzędowego miesięcznika kurii biskupiej „Kronika Diecezji Przemyskiej”, która w zamyśle inicjatora miała udostępnić swe łamy – i tak istotnie było – dla naukowej działalności duchowieństwa. Podobnym celom służyła zorganizowana przez niego biblioteka diecezjalna otwarta w 1902 r. oraz Muzeum Diecezjalne”.

Prowadził bardzo ożywioną działalność kulturalno-naukową na terenie miasta i diecezji, czynnie współpracując z przemyską inteligencją. Zainicjował lokalne obchody Roku Skargi w 1912 r.; czynnie uczestni-



czył w licznych inicjatywach oświatowych, charytatywnych, kulturalnych i naukowych, będąc członkiem wielu stowarzyszeń, głównie na terenie miasta.

Współdziałał z innymi biskupami polskimi i chyba główną rolę odegrał w staraniach o założenie w Rzymie Polskiego Hospicjum, mającego służyć polskim księżom studentom, a także biskupom przybywającym do Stolicy Apostolskiej. On to w imieniu biskupów przedłożył w 1909 r. papieżowi odpowiednią prośbę, a 19 XI 1910 r. poświęcił nową instytucję i jak zwykle wygłosił podniosłe kazanie.

Wkrótce po objęciu rządów wznowił po 179-letniej przerwie działalność synodalną i w latach 1902–1914 odprawił synod i dwie kongregacje synodalne o walorze synodów, których uchwały zostały ogłoszone drukiem. Podjęto na nich postanowienia głównie o charakterze pastoralnym w przystosowaniu do aktualnych rozporządzeń czy zaleceń Stolicy Apostolskiej. Tak np. pod wpływem wskazań papieża Leona XIII zawartych w jego encyklice *Rerum novarum* (1891) podjął wysiłki w celu wzmożenia społecznej działalności duchowieństwa. Ożywił działalność bractw o celach społecznych. Zaczął w Przemysłu organizowanie robotników, zakładając w 1899 r. stowarzyszenie robotników katolickich „Przyjaźń” i wybudował w 1901 r. dom dla tego stowarzyszenia. Duchowieństwu zalecał zakładanie tanich kuchni, spółdzielni spożywców, kas chorych, budowę tanich mieszkań. Dzięki niemu powstały dwie szkoły gospodarcze dla dziewcząt: w Korczynie (1906) i Przemysłu (1918). Popierał zakładanie ochronek. Dla ujednoczenia społecznej działalności Kościoła, a także celem zapobieżenia rozszerzaniu się radykalizmu społecznego bp Pelczar założył w 1906 r.

Związek Katolicko-Społeczny, wzorowany na niemieckim Volksverein. Związek do połowy 1911 r. mógł się poszczycić wyraźnymi sukcesami na niwie społecznej i oświatowej, dzięki zorganizowaniu po kilkadziesiąt czytelni i kółek rolniczych, kas pożyczkowych, ochotniczych straży pożarnych.

Po pierwszej wojnie światowej Pelczar podjął bezskuteczną próbę ożywienia Związku, traktując go jako przeciwwagę projektowanej w środowiskach kościelnych katolickiej partii politycznej. W okresie 21 IX 1914–12 VI 1915 r., uchodząc przed zbliżającym się frontem, znalazł się Pelczar poza granicami diecezji. M.in. był wówczas w Rzymie, aby papieżowi przedstawić sytuację Kościoła na ziemiach polskich. Po powrocie w r. 1915 do Przemyśla zabrał się energicznie do naprawy materialnych i moralnych szkód wojennych. Rozwinął szeroką akcję charytatywną w porozumieniu z Komitetem Biskupim i przekształcił założony w r. 1914 Komitet Ratunkowy w filię Krakowskiego Biskupiego Komitetu. W celu przyścia z pomocą ubogim parafianom zaprowadził w r. 1915 Związek Mszalny. Zainicjował też zakładanie sodalicyj mariańskich wśród młodzieży szkół średnich.

Jeszcze w początkach rządów Pelczara doszło do konfliktu między nim a ks. Bronisławem Markiewiczem, proboszczem w Miejscu Piastowym w diecezji przemyskiej. Po wystąpieniu ze zgromadzenia salezjanów ks. Markiewicz zaczął w r. 1897 organizować własne, męskie i żeńskie zgromadzenie zakonne Św. Michała Archaniola, wzorowane na pierwotnej regule salezjanów, a w oparciu o świeckie Towarzystwo „Powściągliwość i Praca”. Gdy w r. 1902 Markiewicz wniósł prośbę do ordynariusza o zatwierdzenie nowych zgromadzeń, Pelczar, krytykując jego secesję

od salezjanów, odmówił stanowczo zatwierdzenia założonej przez niego żeńskiej gałęzi zgromadzenia, natomiast 5 XI t. r. zatwierdził tymczasowo zgromadzenie męskie, zmienił jednak częściowo statuty Towarzystwa „Powściągliwość i Praca” i wyznaczył diecezjalnego księdza, który w charakterze zastępcy Markiewicza miał czuwać nad wykonaniem zarządzeń biskupa. Gdy Markiewicz szybko zrezygnował z funkcji przełożonego, Pelczar wycofał swoje zatwierdzenie i zabronił tworzenia jakiegokolwiek kongregacji zakonnej. Na tym stanowisku wytrwał do r. 1921, choć materialnie wspierał zakłady ks. Markiewicza w Miejscu Piastowym. Natomiast w r. 1921 zgodził się, by bp Adam Sapieha erygował nowe męskie zgromadzenie na terenie diecezji krakowskiej, w której michaelici mieli swą placówkę, i przyjął je wówczas do diecezji przemyskiej.

Poglądy polityczne i społeczne związały Pelczara ze środowiskiem konserwatystów krakowskich. Do ruchu ludowego zrażał go radykalizm społeczny jego przywódców, zwłaszcza Jana Stapińskiego. W działalności politycznej poważniejszej roli nie odegrał. Jego wystąpienia w Sejmie Galicyjskim (był posłem od r. 1900) dotyczyły głównie oświaty ludowej i chrześcijańskiego wychowania młodzieży. W okresie pierwszej wojny światowej opowiadał się za austro-polskim rozwiązaniem sprawy polskiej. Jeszcze w r. 1917 cesarz Karol I prosił go o popieranie tej koncepcji wobec innych biskupów galicyjskich. Po traktacie brzeskim z r. 1918 Pelczar gwałtownie potępił (na wiecu odbytym w Przemyślu 17 II t. r.) stanowisko Austrii, czym naraził się na dezaprobatę cesarza. Po wojnie wypowiadał się w duchu ścisłego związku Kościoła z państwem i oparcia struktury

państwa na zasadach katolickich. Godził się z koniecznością reformy rolnej za odszkodowaniem. Biskup Pelczar w okresie rządów w diecezji opublikował 42 listy pasterskie (3 wspólnie z innymi biskupami).

W stosunku do wiernych obrządku greckokatolickiego okazywał szczerą życzliwość. Na współkonsekratora po nominacji na biskupa poprosił ówczesnego biskupa przemyskiego tego obrządku, Konstantyna Czechowicza. W trakcie wizytacji diecezji często wstępował do pobliskich cerkwi, był witany przez księży greckokatolickich wraz z ich wiernymi. We współżyciu obu obrządków stał na stanowisku ścisłego przestrzegania tzw. Konkordii z roku 1863, regulującej te sprawy.

Wszechstronna działalność Pelczara wyływała z jego żarliwej pobożności, w której był wychowywany od dzieciństwa. Studia teologiczne pogłębiły jego pobożność, toteż w jego życiu wewnętrznym Chrystus zajmował pierwsze miejsce, a znalazło to główny wyraz w kulcie Najświętszego Sakramentu i kulcie Najświętszego Serca Pana Jezusa.

Kult eucharystii stanowi integralny element religii katolickiej, toteż i młody Pelczar zetknął się z nim. Najbardziej świadomie po raz pierwszy w chwili I komunii świętej. W trakcie nauki w szkole średniej, a zwłaszcza studiów teologicznych w Przemyślu i Rzymie na pewno uległ pogłębieniu. O jego skrytalizowaniu świadczy inicjatywa podjęta przez niego w Krakowie w porozumieniu z biskupem Janem Puzyną upowszechniania wśród kapłanów bractwa Najświętszego Sakramentu, którym nawet kierował w całej diecezji krakowskiej. W pierwszych latach po objęciu rządów diecezji przemyskiej reaktywował

w diecezji to bractwo Najświętszego Sakramentu, wprowadził comiesięczną adorację kapłanów w katedrze – synod w 1902 r. i list pasterski z 1903 r. – ale niezależnie od niego zalecał uczestniczenie we mszy św., komunie św. sakramentalną i duchową, oraz adorację. Zalecał np. otwieranie kościołów po południu na pewien okres czasu. W parafiach polecił odprawiać 4–6 publicznych adoracji Najświętszego Sakramentu w ciągu roku. Dekret pap. Piusa X z 1905 r. o częstszej, a nawet codziennej komunii św., drugi z 1910 r. o wczesnej komunii św. dzieci stanowiły bodziec i dla biskupa Pelczara w podtrzymywaniu tego kultu, choć nie można powiedzieć, że wszystkie te zalecenia wprowadzał natychmiast i dosłownie. Do upowszechnienia się kultu Najśw. Sakramentu przyczynił się przez swoje pisma ascetyczne, jak choćby *Podręcznik adoracji Przenajświętszego Sakramentu Ołtarza*, Przemyśl 1913), czy trzeci tom *Jezus Chrystus wzorem i mistrzem kapłana*, zatytułowany *Jezus Chrystus w Przenajświętszym Sakramencie wzorem i mistrzem kapłana*, Przemyśl 1911. W innych dziełach ascetycznych także zresztą poruszał tę tematykę. W jego osobistej pobożności kult ten zajmował miejsce istotne. Wyrażał się zaś w nabożnym odprawianiu mszy św., codziennych adoracjach Najświętszego Sakramentu, odprawianiu nabożeństw, procesji eucharystycznych, czynnym uczestniczeniu w kongresach eucharystycznych – w 1912 w Wiedniu, w 1922 w Rzymie.

W latach 60. XIX w. nastąpiło ożywienie kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa, a ujmując rzecz ściślej – miłości Chrystusa ujętej w symbolu serca. W tym znaczeniu ślady tego kultu pojawiły się w okresie średniowiecza (w II tysiącleciu). W czasach

nowożytnych został sformułowany w XVII w., dzięki objawieniom s. Małgorzacie Marii Alacoque. Utrzymywał się i w wieku XVIII. Polska już od 1765 r. miała przywilej udzielony przez Stolicę Apostolską oddawania czci Najświętszemu Sercu Pana Jezusa w formie odprawiania specjalnej mszy św. i oficjum brewiarzowego. W XIX w. nastąpił rozkwit tego nabożeństwa. W 1856 r. Pius IX polecił odprawiać tę mszę św. i odmawiać oficjum w całym Kościele, a w 1864 r. ogłosił s. Małgorzatę Marię Alacoque błogosławioną. Leon XIII w 1889 r. podniósł ważność święta do najwyższej rangi, co łącznie przyczyniło się do ożywienia tego kultu. Równocześnie w II połowie tego wieku pojawiły się nowe praktyki, nabożeństwa, bractwa Najświętszego Serca Pana Jezusa. Pobyt ks. Pelczara w Rzymie i rozwój tego nabożeństwa wpłynął na jego pogłębienie i u niego. Znalazło to wyraz w jego dwukrotnym nawiedzeniu Paray-le-Monial, tak związanego z bł. Małgorzatą Marią Alacoque, i w nadaniu nazwy rodzinie zakonnej utworzonej przez niego – „Służebnice Najświętszego Serca Pana Jezusa”. Tematyka powyższa zajęła również ważne miejsce w jego ascetycznym piśmiennictwie m. in. *Objawienie się Najśw. Serca P. J. i żywot bł. Małgorzaty Marii Alacoque*, Przemyśl 1904, czy *Pasterz według Serca Bożego*, Lwów 1913, co należy traktować także jako refleks jego osobistego religijnego przeżywania kultu wobec Najświętszego Serca Pana Jezusa.

W okresie studiów teologicznych w Przemyślu, pod wpływem wydarzeń politycznych – wybuch powstania styczniowego w 1863 r. – dokonała się u niego symbioza uczuć patriotycznych i czci wobec Najświętszej Maryi Panny jako Królowej Polski. Później

znalazło to wyraz w kulcie obrazu częstochowskiej Madonny. W Rzymie zetknął się z ożywionym kultem przywileju Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny, skonkretyzowanym w ogłoszonym w 1854 r. przez Piusa IX dogmacie, potwierdzonym, jak pojmowano, objawieniami w Lourdes w 1858 r. Żarliwymi jego zwolennikami byli księża zmarłychwstańcy – kierownicy duchowni ks. Pelczara. Przy współudziale ks. Ambrożego Józefa Kajsiewicza (zm. 1873) powstało w Rzymie (1854) Zgromadzenie Sióstr Niepokalanek. Pod wpływem tych okoliczności kult Niepokalanego Poczęcia NMP stał się od czasów rzymskich istotnym elementem maryjnej pobożności ks. Pelczara. Znalazł on wyraz w osobistych praktykach religijnych. W czasie rekolekcji odprawionych w Kolegium w październiku 1867 r. wśród postanowień powziętych wówczas zobowiązał się codziennie odmawiać jedną cząstkę różańca, co w kwietniu następnego roku potwierdził prywatnym ślubem: „wszystkie czynności i najmniejsze ofiarować Jezusowi i Maryi i prosić ich o błogosławieństwo dla siebie” [...] „rozszerzać usilnie cześć i miłość do Najświętszego Sakramentu i do Najświętszej Maryi Panny...”

Ulubioną formą kultu NMP u ks. Pelczara były pielgrzymki do sanktuariów maryjnych wiążące się zapewne z pragnieniem poznawania świata. Nawiedził więc i to kilkakrotnie obrazy NMP w Leżajsku i Starej Wsi, znajdujące się na terenie diecezji, ale także inne w Galicji, później w Częstochowie, a także najsłynniejsze w Europie, zwłaszcza włoskie. Ważnym wkładem ks. Pelczara w rozwój kultu NMP było piśmiennictwo maryjne: *Kazania na uroczystości i niektóre święta Najświętszej Panny Maryi*, Kraków

1889, cz. 2 Kraków 1891, toż, cz. 1–2, wyd. 2 Kraków 1896; *Czytania duchowne o Najświętszej Panie Maryi*, Przemyśl 1904; *Krótkie wskazówki, jak w odmawianiu różańca modlitwę ustną łączyć z rozmyślaniem*, Przemyśl 1917, wyd. 2 1918.

Oprócz tego wygłosił cały szereg kazań, niekiedy na tłumnych nabożeństwach. Do kultywowania nabożeństwa do NMP zobowiązał zgromadzenie ss. Sercanek. Temu samemu celowi służyły okolicznościowe artykuły ogłaszane w różnych czasopismach. W 1891 r. z okazji 100. rocznicy uchwalenia Konstytucji 3. Maja on głównie przyczynił się do przeszczerpienia do Krakowa ze Lwowa bractwa NMP Królowej Korony Polskiej, oraz wydawania (raz w roku) pi-semka „Posłaniec Bractwa NMP Królowej Korony Polskiej”.

Z chwilą objęcia rządów w diecezji przemyskiej, możliwości bp. Pelczara w kształtowaniu życia religijnego duchowieństwa i wiernych – w tym kultu wobec NMP – bardzo się poszerzyły. Już w 1. liście pasterskim z 1901 r. polecił diecezję i siebie opiece NMP. Tej formie pobożności poświęcił jeszcze 4 inne listy pasterskie. Na synodzie diecezjalnym odprawionym w 1902 r. nakazał zakładanie sodalicji mariańskich, bractw różańcowych. Wprowadził do diecezji bractwo NMP Królowej Korony Polskie, które w 1910 r. złączył ze Związkiem Katolicko-Społecznym, celem obudzenia do niego większego zaufania wśród ludności wiejskiej odnoszącej się raczej nieufnie do „Związku”. Ukoronował cztery obrazy NMP w diecezji przemyskiej czczone, jako łaskami słynące. Na II Kongresie Mariańskim poświęconym głównie problemom społecznym, sprawy kultu maryjnego również odgrywały znaczną rolę.



Celem rozpowszechnienie i pogłębienia kultu NMP wykorzystywał wszystkie nadające się do tego okazy. Pięćdziesiątą rocznicę ogłoszenia dogmatu Niepokalanego Poczęcia NMP polecił wspominać już od listopada 1903 r., przez odprawianie wotywy o tym przywileju NMP w ósmym dniu miesiąca, a szczególnie uroczyście samo święto. Z tej okazji zorganizował pielgrzymkę do Rzymu. W następnym roku w uroczystość Bożego Narodzenia polecił uczcić 250. rocznicę obrony Częstochowy przed szwedzkim najeźdem, a w następnym z kolei, w I niedzielę maja taką samą rocznicę złożenia przez króla Jana Kazimierza ślubów, w których ogłosił NMP opiekunką i królową swego państwa. Za zgodą Stolicy Apostolskiej od 1907 r., za wzorem archidiecezji lwowskiej, również i w przemyskiej w I niedzielę maja obchodzono święto Królowej Korony Polskiej. W 1907 r. wprowadził do diecezji święto objawienia się NMP w Lourdes (11 II), Matki Boskiej Dobrej Rady (26 IV), i Nieustającej Pomocy (27 VI). Z tych samych motywów polecił w 1910 r. uczcić w diecezji rekoronację Matki Boskiej Częstochowskiej. Zwycięstwo wojsk polskich w wojnie polsko-radzieckiej w połowie sierpnia w 1920 r. stanowiło dla niego potwierdzenie wiary w szczególniejszą opiekę NMP nad narodem polskim. Sprawie tej poświęcił w 1921 r. 2 listy pasterskie. W tak gorliwie propagowanym i praktykowanym kulcie NMP bp Pelczar widział środek do podtrzymania polskich tradycji religijnych i spoiwo łączące podzielony wskutek rozbiorów naród polski.

Po pierwszej wojnie światowej był Pelczar seniorem wśród biskupów polskich, ale nie tylko dlatego – szanowano go. Pewnym tego wyrazem było zaproszenie go na współkonsekratora przez I nuncjusza

papieskiego w Polsce Achillesa Rattiego mianowanego biskupem w 1919 r. W roku następnym wziął udział wraz z innymi biskupami polskimi w akcie ofiarowania narodu polskiego Najświętszemu Sercu P. Jezusa i Najświętszej Maryi Panny.

W dniu 19 III 1924 r. obchodził 25-lecie otrzymania sakry biskupiej. W 10 dni później (28 III) zmarł. Polecił się pochować w kaplicy NMP Częstochowskiej w odrestaurowanym przez niego kościele Najświętszego Serca Pana Jezusa. W 1991 r. jego szczątki przeniesiono do katedry.

Całokształt działalności bp. Pelczara, a zwłaszcza starania o ożywienie religijnego życia diecezji przemyskiej wpływające z jego osobistej pobożności, której wiarygodnym świadkiem było zgromadzenie ss. Sercanek sprawiły, iż one to wystąpiły z inicjatywą podjęcia starań o jego beatyfikację. Po uzyskaniu aprobaty biskupa ordynariusza Franciszka Bardy w latach 1954–1957 przeprowadzono na terenie diecezji tzw. proces informacyjny stanowiący pierwszy etap procesu beatyfikacyjnego. Po przebadaniu przez Kongregację do Spraw Beatyfikacji i Kanonizacji zebranych pism i akt, w 1989 r. ogłoszono w Rzymie dekret o heroicznosci cnót bp. Pelczara. W wyniku dalszego postępowania beatyfikacyjnego w dniu 2 VI 1991 r., podczas uroczystej mszy św. celebrowanej przez Jana Pawła II w Rzeszowie, został zaliczony przez papieża w poczet błogosławionych Kościoła katolickiego, co autorytatywnie potwierdziło opinię o jego świętobliwym życiu. Jego kanonizacja odbyła się 18 V 2003 r. na placu św. Piotra w Rzymie. Relikwie świętego znajdują się w kościele archikatedralnym pod wezwaniem św. Jana Chrzciciela w Przemyślu. W Krakowie czczony

jest w sposób szczególny w kościele Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego.

Bibliografię podmiotową prac bp. Pelczara zestawiał J. Bar: J. S. Pelczar, *Autobiografia. (Mój życiorys)*, wyd. 3, J. Bar, „Prawo Kanoniczne”, R. 9 (1966), nr 1–2, s. 213–311, (s. 216–222 zawierają prace publikowane do 1900 r. – 265 pozycji, do 1948 r. obejmuje ich 630; są wśród nich jednak i takie, które noszą jego podpis, ale nie zostały przez niego zredagowane). Por. H. E. Wyczawski, *Pelczar Józef Sebastian*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982, s. 336–345.

### **Źródła i opracowania**

**Źródła:** Kraków, Archiwum Zgromadzenia ss. Sercanek – S. D–VI–44; Kraków, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Wydział Teologii,teczka S II 799; Przemyśl; Archiwum Archidiecezjalne, Pelczar,teczka 1; *Kronika Uniwersytetu Jagiellońskiego 1898/99*, Kraków 1899 s. 7; J. S. Pelczar, *Acta et statuta synodi dioecesanæ Premisliensis, quam a. d. 1902 habuit*, Premisliæ 1903, s. 115–122, 190–194; idem, *Autobiografia. (Mój życiorys)*, wyd. 3. J. Bar, „Prawo Kanoniczne, R. 9 (1966) nr 1–2, s. 265–272, s. 277–279, 288–296; idem, *Krótką kroniką mojego życia*, wyd. M. Krat, „Nasza Przeszłość”, t. 29 (1968), s. 9–101; idem, *Mowy i kazania 1877–1899*, [red. nauk. tomu Cerylian Niezgoda], Kraków 1998.

**Opracowania:** P.P. Gach, *Pelczar Józef Sebastian*, [w:] *Słownik historyków polskich*, Warszawa 1994, s. 397–398; J. Bar, *Synody biskupa przemyskiego J. S. Pelczara*, „Ateneum Kapłańskie”, R. 42 (1950), t. 52, s. 198–210; P. Biliński, *Święty wśród profesorów Almae Matris: Józef Sebastian Pelczar (1842–1924)*, „Nauka Polska” [T.] 12, (2003), s. 145–161; S. Dziedzic, Wyzwania i drogi świętości: nowi krakowscy święci, „Alma Mater”, nr 51, (2003), s. 18–21; T. Glemma, *Ks. Józef S. Pelczar, jako profesor historii Kościoła na Uniwersytecie Jagiellońskim*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, nr 4 (1957), z. 1, s. 13–30; W.

Jedynak, *Działalność społeczno-charytatywna biskupa przemyskiego Józefa Sebastiana Pelczara*, „Studia Sandomierskie”, T. 10 (2003), s. 54–63; K. Kasperkiewicz, *Sługa Boży Józef Sebastian Pelczar, biskup przemyski obrz[ądku] łacińskiego*, Rzym 1972, s. 91–94, 172–173, 199, 202; eadem, *Z otwartym sercem ku Bogu i ludziom: święty Józef Sebastian Pelczar (1842–1924): biskup przemyski założyciel Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego* Wyd. 2, Kraków 2003; W. Kret, *Bł. Józef Sebastian Pelczar: założyciel Zgromadzenia Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego*, Kraków 1993; S. Krzywiński, *Działalność duszpasterska Józefa Sebastiana Pelczara biskupa przemyskiego w latach 1899–1924*, Lublin 1963, s. 57–58, (mszps u autora; druk: Przemyśl 2003); M. Ludwicki, *Biskup: rzecz o św. Józefie Sebastianie Pelczarze*, Ząbki 2004; B. Mikołajewski, *Maryja i Eucharystia w życiu sł. B. bp. J. S. Pelczara*, Roma 1985, s. 10–12; S. Momidłowski, *Bp Sebastian Pelczar jako kaznodzieja*, „Przegląd Homiletyczny”, R. 10 (1932), s. 255; C. Niezgoda, *Kult Maryi Królowej Polski w życiu i działalności bp. J. S. Pelczara*, „Studia Claromontana”, t. 4 (1975), s. 196–200, 203–204; idem, *Wierny ideałom. Życie, działalność i duchowość Józefa Sebastiana Pelczara (1842–1924)*, Kraków 1988, s. 18–28, 235–290, 307–310; E. Nowak, *Józef Sebastian Pelczar (1842–1924)*, „Premislia Christiana”, t. 11 (2005), s. 71–82; C. Podleski, *Charakterystyczne cechy duchowości w „Życiu duchownym czyli doskonałości chrześcijańskiej według najcelniejszych mistrzów duchownych” J. S. Pelczara*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne”, t. 10 (1977), s. 187–197; T. Pudłocki, *Kontakty bp. Józefa Sebastiana Pelczara z I Gimnazjum w Przemyślu*, „Rocznik Gimnazjalny. I Liceum Ogólnokształcące im. J. Słowackiego w Przemyślu” 2003 [2004] nr 7 (86), s. 317–333; idem, *Obchody Roku Skargi w Przemyślu w 1912 r.*, „Rocznik Przemyski” 2004, t. 40, z. 3 *Literatura i Język*, s. 19–23; idem, *Rola bp. Józefa Sebastiana Pelczara w życiu kulturalnym Przemyśla*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Hi-

storyczne” 2004, z. 131, s. 137–151; T. Śliwa, *Błogosławiony ks. Józef Sebastian Pelczar, biskup przemyski (1842–1924)*, „Premisla Christiana”, t. 4 (1990/1991), s. 19–27; idem, *Pelczar Józef Sebastian*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 25, Wrocław 1980, s. 547–550; *Święty Józef Sebastian Pelczar*, [red. Stanisław Mendelowski], Wyd. 2, Krosno 2010; J. Wołczański, *Ks. prof. dr Kazimierz Wais w diecezji przemyskiej (1865–1909)*, „Premisla Christiana”, t. 1 (1978/88), s. 46–47; H. E. Wyczawski, *Pelczar Józef Sebastian*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 3, Warszawa 1982, s. 336–345. Zob. też studia i materiały w publikacji: *Święty Józef Sebastian Pelczar (1842–1924). Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego i biskup przemyski*, red. A. Kubiś, J. Wołczański, Kraków 2005 [seria: „Studia do dziejów Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego”, t. 17].